

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 7/4 2018 s. 2069-2077, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

MOĞOLİSTAN'DA YENİ BULUNAN URTYN GOL YAZITI

Nurdin USEEV*

Geliş Tarihi: Kasım, 2018

Kabul Tarihi: Aralık, 2018

Öz

Bu makalede Moğolistan'da yeni bulunan Urtyn Gol Yazıtı ele alınarak üzerinde okuma ve anlamlandırma önerisi yapılmıştır.

Çalışma sonucunda araştırma ve incelemeye konu olan yazıttaki bazı kelimelerin daha önce yanlış okunduğu ya da yanlış anlaşıldığı tespit edilerek uygun olduğu düşünülen okunuşlar ve anlamlandırmalar önerilmiştir.

Örneğin, daha önce *çoğalmak* anlamına gelen **art-** fiili olarak yorumlanan **ᠠᠷᠲ** harfler kümesinin *araştırmak*, *incelemek* anlamına gelen **arıt-** fiili olabileceği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda 'Yer arıtı keltimiz' şeklindeki söz konusu yazıt 'Yer araştırarak geldik' diye yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Moğolistan, Urtyn Gol Yazıtı, arıt- fiili, ziyaret yazıtı.

NEWLY FOUND URTYN GOL INSCRIPTION IN MONGOLIA

Abstract

In this article, a newly founded Urtyn Gol inscription from the Mongolia is proposed on to read and make sense of.

End of study understood that some of the words of inscription, which is the subject for research and study read or misunderstood wrong before. And have been suggested considered suitable explanations and readings.

For example, it has been suggested that the set of letters **ᠠᠷᠲ** interpreted as the verb **art-**, which means *to increase* before, may be the verb **arıt-**, which means *to investigate and study*. In this context, the inscription in the form of 'Yer arıtı keltimiz' was interpreted as 'We came by searching the place'.

Keywords: Mongolia, the Urtyn Gol inscription, the verb arıt-, visit inscription.

Giriş:

Hunların, Türklerin daha sonra Moğolların vatanı olan Moğolistan, Eski Türk tarihi, kültürü ve dili için çok önemli bir ülkedir. Çünkü Türklerin en büyük kadim devletleri bu topraklarda kurulmuş, Türklerin en eski ve en önemli yazılı eserleri olan Orhun Yazıtları da bu kutsal mekânda dikilmiştir. Bu konuda C. ALYILMAZ şunları ifade etmektedir:

* Dr.; Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan, nuruseev@gmail.com.

Bugün büyük bölümü Moğolistan Halk Cumhuriyeti sınırları içinde kalan topraklar, Türk tarihi, Türk dili, Türk kültür ve medeniyeti açısından büyük önem taşımaktadır. Zira bu topraklar, tarihte pek çok Türk boyunun ortaya çıktığı, kader birliği yaptığı, zamanla millet şuuruna erip devletler kurduğu ve gök kadar engin ülkelere sahip olduğu ‘kutlu geçmişin’ eşsiz mirasını üzerinde barındırmaktadır (Alyılmaz, 2005, s. 3).

Moğolistan’da Köktürk harfli yazıtların keşfi günümüzde de devam etmekte; üstelik yazıtların bulunuş coğrafyası genişlemektedir. Nitekim 2011 yılında Moğolistan’ın güneydoğu bölgesindeki Sühbaatar İli’nde Dongoin Şireen Yazıtları; 2017 yılında ise Moğolistan’ın güneyinde Urtyn Gol Yazıtı bulunmuştur. Biz bu makalemizde son bulunan Urtyn Gol Yazıtı’nı ele alarak yazıt ile ilgili yeni bir okuma ve anlamlandırma yapmaya çalışacağız.

1. Yazıt Üzerinde Yapılan Çalışmalar ve Okuma Denemeleri:

Kaya üzerine kazınan Urtyn Gol Yazıtı 2017 yılında B. BAYAR tarafından Ömnögobi Aймага bağlı Nomgon Sum sınırları içerisindeki Gobi Çölü bölgesinde Urtyn Gol arazisinde kaya resimlerini kayıt altına alırken bulunmuştur (Tsend, 2018, s. 374-375). 20-25 sm uzunluğunaki iki satırdan oluşan bu yazıt bugünlerde bulunduğu yerdedir (Çizim 1, Foto 1).

Yazıt üzerinde yapılan tek okuma ve anlamlandırma çalışması Ts. BATTULGA’ya aittir. Adı geçen bilim adamı ele alınan yazıtı 𐰽𐰺𐰸𐰸:𐰺𐰸𐰸𐰸 şeklinde görmüş, ‘yr:RTi kltmz’ olarak çıkardığı harf çevrimini ‘yer art(t)ı keltimiz (*yer çoğaldı. (Biz) geldik*)’ diye okuyup anlamlandırmıştır. Ona göre bu yazıt Uygur Dönemi’ne ait olup 755-763 yılları arasında Çin’de Tang Hanedanı Dönemi’nde çıkan General An Lu Shan ayaklanmasını Çin İmparatoru’nun isteği üzerine bastırmak için Çin’e giden askerî birlikler tarafından yazılmış olabilir (Tsend, 2018, s. 375-376).

2. Yazıt Üzerinde Okuma ve Anlamlandırma Denemesi:

Yazıtın aslı: 𐰽𐰺𐰸𐰸:𐰺𐰸𐰸𐰸

Yazıtın harf çevrimi: z m t² l² k² :i/i t¹ r¹: r² y²

Yazıtın okunuşu: y(e)r (a)r(1)tı k(e)lt(i)m(i)z.

Yazıtın tercümesi: Yer araştırarak, tarayarak (buraya) geldik.

𐰸𐰸 – y(e)r (*yer, toprak*)

Bu harfler kümesi Ts. Battulga tarafından **yer** şeklinde okunarak ‘yer, sınır’ diye açıklanmıştır (Battulga, 2018, s. 375). Bu okuyuş ve anlamlandırmanın doğru olduğundan şüphe

yoktur. Çünkü ‘yer, toprak’ anlamına gelen **yer** kelimesinin bu şekilde yazılışı Köktürk harfli yazıtlarda çok görülmektedir:

1. üze kök t(e)ḡri, (a)sra y(a)g(ı)z **y(e)r**... ‘ḡḡ’ ‘Üstte mavi gök (yüzü), altta yağız yer...’ (Köl Tigin, Doğu 1; Tekin, 2008, s. 24-25; Alyılmaz, 2005, s. 43).

2. Öz y(e)r(i)m, ıduḡ **y(e)r(i)m** ‘ḡḡ’ (Öz yerim, kutsal vatanım) (Bay Bulun I E 42; Useev, 2011, s. 488).

ḡḡ – (a)r(i)tı (aramak; yer aramak, araştırmak)

Yazıtı ele alan Ts. BATTULGA, söz konusu harfler kümesini ‘çoğalmak’ anlamına gelen (a)rt- fiilinin geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş şekli olarak açıklamaktadır (Tsend, 2018, s. 375). Gerçekten de Eski Türkçede ‘çoğal-, art-’ anlamına gelen **art-** fiili bulunmaktadır (Nadelyayev vd., 1969, s. 55). Ts. BATTULGA, yukarıda belirttiği gibi bu yazıtın General An Lu Shan ayaklanmasını bastırmak için Çin’e giden asker birlikleri tarafından yazıldığını düşünmektedir. Bu bağlamda **ḡḡ** harfler kümesini ‘çoğal-, art-’ anlamını veren **art-** fiili olarak kabul etmektedir. O, ileri sürdüğü kelime ile sınırların genişlediğinin ifade edildiğini – ancak soru işareti ile şüpheli olduğunu belirterek – önermektedir. Böyle bir okuyuş ve anlamlandırma Köktürk yazısının kurallarına ve Eski Türkçenin söz varlığına aykırı gelmemektedir. Yani bu şekilde okunup anlamlandırılabilir. Ancak bize göre **ḡḡ** harfler kümesini ikinci satırdaki **k(e)lt(i)m(i)z** kelimesinden ayrı okumak yanlıştır. Yazıtın resmine baktığımızda **ḡḡ** harfler kümesinden sonra kayanın fizikî durumunu değiştiğini ve yazı yazmak için elverişli olmadığını görürüz. Onun için **k(e)lt(i)m(i)z** kelimesi alta yazılmıştır. Ts. BATTULGA, bunu farklı bir şekilde anlamakta ve söz konusu yazıtı ‘y(e)r (a)rttı (*Yer çoğaldı*)’ ve ‘k(e)lt(i)m(i)z (*Biz, geldik*)’ şeklindeki iki ayrı cümle olarak açıklamaktadır. Oysa **k(e)lt(i)m(i)z** kelimesinin alta yazılmasının nedeni söz konusu yazıtın iki farklı cümleden oluşmasından değil, yazıt kazınan kayanın fiziki durumundan kaynaklanmıştır. Üstelik eğer ele alınan yazıtta birilerinin gelmesiyle sınırların genişlediği, yerin çoğaldığı anlatılmışsa o zaman anlatılmak istenen mesajın mantıksal akışı gereği ilk önce onların geldiklerini belirten ‘k(e)lt(i)m(i)z (*Biz, geldik*)’ cümlesi yazılmalı, bunu da bu hareketin sonucunu gösteren ‘y(e)r (a)rttı (*Yer çoğaldı*)’ cümlesi takip etmeli idi. Bize göre söz konusu yazıt üç kelimedenden oluşan ve bir cümle şeklindeki yazıttır. Onun için **ḡḡ** harfler kümesinin **k(e)lt(i)m(i)z** kelimesi ile birlikte anlamlandırılması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu durumda **ḡḡ** harfler kümesi /-tı/ görülen geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bir cümle yüklemi olamaz. Çünkü cümlenin yüklemi hem zaman, hem de şahıs kavramlarını içeren **k(e)lt(i)m(i)z** kelimesidir. Diğer yandan ele alınan harfler kümesini (a)r(i)tı şeklinde okumak mümkündür. Çünkü Köktürk yazısının yazım kurallarına göre ilk hecenin düz ünlüsünden sonraki düz-dar ünlüler, genellikle, yazılmaz (Tekin, 2008, s. 11). Bundan dolayı

biz bu harfler kümesini **(a)r(ı)t-** fiil köküne ve /-ı/ zarf-fiil ekine ayırmak eğilimindeyiz. Eski Türkçedeki **arıt-** fiili ‘temizlemek’ anlamına gelmektedir (Nadelyayev vd., 1969, s. 53; Clauson 1972, s. 207). Bu anlamı ondan önceki ‘yer, toprak’ anlamına gelen **yer** ve ‘geldik’ anlamını veren **k(e)lt(i)m(i)z** kelimesi ile ilişkilendirmek zordur. Çünkü bu durumda yazıtın tamamı ‘*Yer temizleyip geldik*’ şeklinde olup bu anlamdan mantıklı bir sonuç çıkarmak mümkün olmamaktadır. Bize göre Urtyn Gol Yazıtı’ndaki **arıt-** fiili Kırğız Türkçesinde, onun içinde sadece XX. asrın başına ait metinlerde, Manas Destanı’nda kullanılan **arıt-** / **art-** fiili ile ilişkili olabilir. Bugünlerde Kırğız Türkçesinde hemen hemen hiç kullanılmayan bu fiil *aramak, araştırmak; arayarak gezmek, gelmek* anlamına gelmektedir: Koktunun için **arıtıp** kel (*Dağın içini araştırıp gel*); Köz cetken cerdi **arıtı** (*Gözün ulaştığı yeri araştırdı*); Temir arki betke oogondon kiyin dağı köp cerdi **arıtı** (*Temir, dağın öbür yüzüne geçtikten sonra da çok yeri araştırdı*) (Yudahin I, 1985, s. 73). **Arıt-** / **art-** fiili Manas Destanı’nda aşağıdaki metinlerde geçmektedir:

S. OROZBAKOV, I. kitap: s. 107-108, 731-738. satırlar	
Manas Destanı (Özgün Metin)	Türkiye Türkçesine Aktarımı
Salkınduunun özönün Boylop kelet bay Cakıp, Ölgön go dep balanı, Oylop kelet bay Cakıp, Tokoy koyboy, taş koyboy Coylop kelet bay Cakıp. Altı bölök araldı Arıtıp Cakıp karadı.	<i>Salkınduu ’nun nehrinin Kıyısında geliyor bay Cakıp, Ölmüş diye çocuğu Düşünüp geliyor bay Cakıp, Orman, taş bırakmadan Arayıp geliyor bay Cakıp. Altı farklı adayı Araştırıp Cakıp inceledi.</i>
S. OROZBAKOV, VIII. kitap: s. 303, 21747-21749. satırlar	
Manas Destanı (Özgün Metin)	Türkiye Türkçesine Aktarımı
Arıtıp kelip col cayın, Anan kelip Almambet, Alp uykusun salıptır.	<i>Gezip inceleyip yolun durumunu, Ondan sonra gelip Almambet, Büyük uykuya girmiştir.</i>

Gördüğümüz gibi Kırğız Türkçesindeki **arıt-** fiili hep yerle, mekânla ilgili olup *yer aramak, araştırmak, taramak* anlamına gelmektedir. Bu anlam ele aldığımız Urtyn Gol Yazıtı’nın bulunduğu yerin özelliklerine ve yazıtın genel anlamına uygunluk göstermektedir.

‘Aramak, araştırmak; arayarak gezmek, gelmek’ anlamına gelen **arıt-** fiili kendisinden önceki **yer** ve sonraki **keltimiz** kelimeleriyle sentaktik açıdan uyum içinde olup anlamlı bir

bütün cümle kurulmaktadır. Bir başka deyişle ele alınan yazıt ‘y(e)r (a)r(ı)tı k(e)lt(i)m(i)z’ şeklinde okunarak ‘*Yer araştırarak, tarayarak (buraya) geldik*’ diye tercüme edilebilmektedir.

Asıl eylem ile aynı zamanda meydana gelen bir eylemi ifade eden /-ı/ zarf-fiil eki bir işin, hareketin oluş biçimini, durumunu bildiren zarf fiiller yapmaktadır: Tün ud(ı)m(a)tı, künt(ü)z ol(ı)rm(a)tı kızıl k(a)n(ı)m tök(ü)t-i, k(a)ra t(e)r(i)m y(ü)g(ü)rt-i (i)ş(i)g küç(ü)g b(e)rt(i)m ök (*Gece uyumadan, gündüz oturmadan, kızıl kanımı dökerek, kara terimi akıtarak hizmet ettim*) (Tunyukuk, 51-52; Alyılmaz, 1994, s. 99; Tekin, 2003, s. 172-173). Aynı zamanda ‘-ı’ zarf-fiil eki cümlelerin asıl yüklemine verilen işle, eylemle aynı zamanda gerçekleşen işin, eylemin zamanını, durumunu ve amacını da bildirmektedir (Kononov, 1980, s. 131). Demek ki ‘-ı’ zarf-fiil eki ele alınan yazıtta **arıt-** fiiline eklenerek bu yazıtı yazan şahısların yer araştırmak amacıyla geldiklerini yansıtmaktadır. Bu durum yukarıdaki okumamızı ve anlamlandırmamızı desteklemektedir.

ᠶᠡᠷᠠᠷᠠᠰᠢᠷᠠᠷᠠᠬᠤ – k(e)lt(i)m(i)z (*geldik*)

Ts. BATTULGA, söz konusu harfler kümesini ‘*geldik*’ anlamına gelen **k(e)lt(i)m(i)z** kelimesi olarak okumuş, anlamlandırmıştır (Tsend, 2018, s. 375). Bu okuma ve anlamlandırmaya katılıyoruz. Çünkü *kel-* fiilinin bu şekilde kullanımı Bilge Kagan Yazıtı’nda da görülmektedir: Kögm(e)n yir sub id(i)s(i)z k(a)lm(a)zun tiy(i)n (a)z kırk(ı)z bod(u)n(u)g it(i)p y(a)r(a)t(i)p **k(e)lt(i)m(i)z** ‘[ᠶ]ᠡᠷᠠᠷᠠᠰᠢᠷᠠᠬᠤ’ (*Kögmen ülkesi sahipsiz kalmasın diye Az (ve) Kırgız halklarını nizama sokup geldik*) (Bilge Kagan, Doğu 17; Tekin, 2008, s. 42).

3. Yazıtın Genel Anlamı:

Yukarıdaki okuma ve anlamlandırma denemesinden sonra yazıtın tamamını ‘y(e)r (a)r(ı)tı k(e)lt(i)m(i)z’ şeklinde okuyarak ‘*Yer araştırarak, tarayarak (buraya) geldik*’ şeklinde aktarabiliriz. Bize göre bu yazıt Urtyn Gol’a ulaşan birileri / askerler tarafından yazılmış bir yazıttır. Ts. BATTULGA’nın dediğine göre Urtyn Gol bölgesi Gobi Çölü’ndeki suyu olan nadir yerlerden biri olup, hem Köktürk hem de Uygurlar tarafından kutsal kabul edilen ve başkentlerinin yer aldığı Ötüken Bölgesi ile Çin’in Changan Bölgesi arasındaki yolda su bulunan önemli bir stratejik yerdir (Tsend, 2018, s. 375-376). Yeni bir yurt edinmek, hayata uygun bir mekân aramak *vb.* gibi herhangi bir nedenle yer araştıran bir grup insan bu bölgeye gelmiş, bu yer de hoşlarına gitmiş olabilir. Niçin bu bölgeye geldiklerini de ele aldığımız Urtyn Gol Yazıtı’yla açıklığa kavuşturmuş olabilirler. Ts. BATTULGA, yazıt bulunan bölgedeki damgaların Aşina, Basmlı, Karluk, Yağlakar, Pugu, Çili gibi boylara ait olduğunu belirtmekte, bundan dolayı yazıtın bu boyların mensupları tarafından, daha netleştirirsek Uygurlar tarafından yazıldığını düşünmektedir. Adı geçen bilim adamına göre yazıtı yazanlar, çıktıkları ve muvaffak

oldukları bir sefer için, biz geldik ve buradaydık, mesajını vermeye çalışmışlardır (Tsend, 2018, s. 375-376). Ancak bu görüşlere kuşkuyla bakmamızı düşündüren bazı durumlar bulunmaktadır. İlk önce, yazıtın bulunduğu bölge hem Köktürk hem de Ötüken Uygur Kağanlıklarının sınırları içerisindeki topraklardır. Yani Köktürkler ve Uygurlar için yabancı bir yer değildir. Dolayısıyla bu boylara ait askerlerin kendi yerlerine gelip buraya geldiklerini, özellikle ‘topraklarının sınırlarını çoğalttığını’ yazmaları mantıklı değildir. Bize göre yukarıda belirttiğimiz gibi yeni bir yurt edinmek, hayata uygun bir mekân aramak *v.b.* gibi herhangi bir nedenle yer araştıran bir grup insan tarafından yazılmış olabilir. İkinci bir durum yazıtta bulunan A harfidir. Bilindiği gibi Moğolistan’daki Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığından kalma Köl Tigin, Bilge Kagan, Tunyukuk, Şine Us, Tes, Taryat gibi yazıtlarda kalın ünlülerle geçen t ünsüzü için A harfi kullanılmaktadır. T. TEKİN ve A. M. ŞÇERBAK, Orhon yazıtlarında kalın ünlülerle geçen t ünsüzü için A harfinin, Yenisey yazıtlarında ise A harfinin kullanıldığını özellikle tablo şeklinde belirtmişlerdir (Şçerbak, 2001, s. 137-139; Tekin, 2003, s. 22-23). S. G. KLYAŞTORNIY tarafından hazırlanan tabloda Ötüken Uygur Kağanlığından kalma Tes, Taryat, Sevrey, Karabalgasun yazıtlarında hep A harfinin kullanıldığı, sadece Şine Us Yazıtı’nın birkaç yerinde A harfinin geçtiği görülmektedir (Klyaştorniy, 2006, s. 161). O. MERT, Tes ve Tariat yazıtlarında hep A harfinin, Şine Us Yazıtı’nda ise hem A hem de A harfinin kullanıldığını belirtmektedir (Mert, 2009, s. 118, 148, 203). V. THOMSEN de A harfinin Yenisey yazıtlarına özgün olduğunu düşünmektedir (Thomsen, 2011, s. 43). Bildiğimiz gibi Yenisey Yazıtları Yenisey Kırgızlarına aittir (Alyılmaz, 2007, s. 17; Alyılmaz, 2013, s. 1-26; Ercilasun, 2004, s. 141; Malov, 1952, s. 4-5). Bize göre bu yazıt 840 yılında Ötüken Uygur Kağanlığını yıkarak kendi devletini kuran, dolayısıyla Moğolistan topraklarını kendi hakimiyeti altına alan Yenisey Kırgızlarına ait olabilir. V.V. VOLKOV, Moğolistan’da, Urtyn Gol Yazıtı’na yakın bir yerde, Gobi Çölündeki Barun Biçigt arazisinde bulunan atlı asker tasvirinin Yenisey Kırgızlarının atlı asker tasvirleriyle aynı olduğunu düşünmekte (Çizim 2), bu kaya üstü tasvirin Gobi’de bulunmasını Kırgızların 840 yılında Uygurları yenerek Moğolistan topraklarına yerleşmesine, onun içinde Gobi’ye kadar ulaşmasına bağlamaktadır (Volkov, 1965, s. 286-288). İşte Moğolistan’a hakim olan Kırgızlardan bir grup yeni bir yer araştırmak amacıyla yola çıkmış ve yazıtın bulunduğu Urtyn Gol arazisine gelmiş olabilirler. Gobi Çölü bölgelerinde suyu olan nadir yerlerden birisi olan bu yer hoşlarına gittiği için buraya yerleşmiş ve geliş amaçlarını yansıtan Urtyn Gol Yazıtı’nı yazmışlardır.

Sonuç:

İ. L. KIZLASOV, Köktürk harfli yazıtları, daha netleştirirsek Yenisey yazıtlarını içerik bakımından 12 alt türe ayırmaktadır: 1. epitafiler, 2. sınır yazıları, 2. ad (isimlendirme) yazıları,

4. dua yazıları, 5. tören ve ayin yazıtları, 6. itiraf-kendisini aşağı görme yazıları, 7. övme yazıları, 8. ziyaretçi yazıları, 9. büyü-afsun yazıları, 10. açıklama yazıları, 11. aidiyet yazıları ve 12. iyi dilek yazıları (Kızlasov, 1994, s. 180-203). Birilerinin yazıt bulunan yere yer arayarak geldiklerini yansıtan Urtyn Gol Yazıtı içeirik bakımından bunlardan ziyaretçi ve açıklama yazıtlarına uygunluk göstermektedir. Yani bir yeri ziyaret eden şahısların ziyaret amaçlarını açıklayan yazıttır. Aynı zamanda bu yazıt, diğer kaya yazıtları gibi Eski Türklerin okur-yazarlık oranının yüksek olduğunu ve sıradan insanların da günlük hayatlarında yazıyı kullandıklarını göstermesi açısından önemlidir.

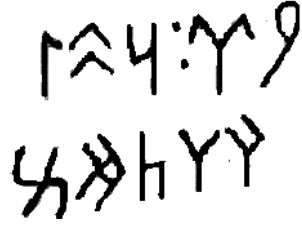
Kaynaklar

- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun yazıtlarının söz dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2005). *Orhun yazıtlarının bugünkü durumu*. Ankara: Kurmay Kitap.
- Alyılmaz, C. (2007). *Köktürk harfli yazıtların izinde*. Ankara: Karam Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2013). (Kök)türk harfli eski Türk yazıtlarının Kırgızlar açısından önemi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2/4, 1-26.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kızlasov, İ. L. (1994). *Runiçeskya pis'mennost' evraziyskih stepy*. Moskova.
- Klyaştorıny, S. G. (2006). *Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti i etnokul'turnaya istoriya tsentral'noy azii*. Sankt-Petersburg: Nauka.
- Kononov, A. N. (1980). *Grammatika yazıka Tyurkskih Runiçeskih pamyatnikov <VII-IX vv.>*. Leningrad: Nauka.
- Malov, S. E. (1952). *Yeniseyskaya pis'mennost' Tyurkov*. Moskova-Leningrad: SSCB Bilimler Akademisi Yayınları.
- Mert, O. (2009). *Ötüken Uygur dönemi yazıtlarından Tes, Tariat, Şine Us*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Nadelyayev, V. M. vd. (1969). *Drevnetyurkskiy slovar'*. Leningrad.
- Şçerbak, A. M. (2001). *Tyurkskaya Runika. proishojdeniye drevneyşey pis'mennosti Tyurok*. Sankt-Petersburg: Nauka.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri* (2. Bsk.). İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Tekin, T. (2008). *Orhon yazıtları* (3. Bsk.). Ankara: TDK Yayınları.
- Thomsen, V. (2011). *Orhon yazıtları araştırmaları*. (Çeviren ve yayıma haz.: V. KÖKEN) (2. Bsk.). Ankara: TDK Yayınları.
- Tsend, B. (2018). 'Moğolistan'da 2017 yılında bulunan "Urtyn Gol" yazıtı üzerine'. *Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu (1-7 Haziran 2018 Ulanbator- Moğolistan) Bildirileri Kitabı* (Ed. Doğan, Ş. ve Güneş, M. S.), I. Cilt, Ankara: Kesit Yayınları, s. 374-377.
- Useev, N. (2011). *Yenisey cazma estelikleri I: leksikası cana tekstter*. Bişkek: Kırgız Millî Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Yayınları.

Volkov, V. V. (1965). Gobiyskiy vsadnik. *Novoye v Sovetskoy Arheologii*, 130, 286-288.

Yudahin, K. K. (1985). *Kirgizsko-Russkiy slovar' I*. Frunze.

Ekler:

(Çizim 1. Urtyn Gol Yazıtı'nın Çizimi. N. Useev)

Рис. 1. Наскальный рисунок из местности Барун Бичигт Хатан Булат сомона Восточногобийского аймака (1) и бронзовая пластина с изображением всадника из Южногобийского краеведческого музея (2)

(Çizim 2. Barun Biçigt ve Güney Gobi atlı asker tasvirleri. V.V.Volkov)

(Foto 1. Urtyn Gol Yazıtı. Ts. Battulga)

Extended Abstract

Mongolia the homeland of the Huns, the Turks and the Mongols, is a very important country for the ancient Turkish history, culture and language. Because the largest ancient states of the Turks were established in these lands, the oldest and most important written works of Turks, Orhun inscriptions were erected in this sacred place.

The exploration of Köktürk inscriptions continues in Mongolia nowadays, and the geography of finding the inscriptions is expanding. For example, if the Dongoin Şireen monumental inscriptions were found in Sühbaatar Province in southeastern Mongolia in 2011, the inscription of Urtyn Gol was found in the south of Mongolia in 2017. In this article, we will try to make the reading and interpretation of the Urtyn Gol inscription.

The Urtyn Gol inscription engraved on the rock was discovered in 2017 by B. Bayar in the regions of the Gobi Desert within the Nomgon Sum boundaries of Ömnögobi Aymag. The land of the inscription Urtyn Gol is one of the few places with water. This inscription consisting of two lines of 20-25 cm in length is now in the same place.

The only reading and interpretation work done on the inscription belongs to Ts. Battulga. The mentioned scientist has seen the inscription in the form of 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤 : 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤 : 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤 and read and meaning as 'yer art(t)ı keltimiz (the place has multiplied. We came).

According to him, this inscription which belonged to the Uighurs Period may have been written by troops of soldiers who went to China to suppress the General An Lu Shan uprising between 755-763 during the Tang dynasty in China at the request of the Chinese Emperor.

The first word of the inscription was read by Ts. Battulga as a **yer** and explained as '*place, land, boundary*'. There is no doubt that this reading and interpretation are true.

Ts. Battulga explains the second word of the inscription as a form of the past tense of the verb **art-**, which means 'increase'. In fact, there is a **verb art-** which means 'increase' in Old Turkish. Ts. Battulga argues that the word has been expressed in terms of widening borders. Powever, he stated that he was questionable with a question mark. Such reading and interpretation do not contradict the rules of the Köktürk script and the vocabulary of Old Turkish. In other words, it can be read and understood in this way. However, it is wrong for us to read a set of letters 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤 separately from the word **k(e)lt(i)m(i)z** in the second line. When we look at the picture of the inscription, we see that after the set of letters 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, the physical state of the rock has changed and it is not suitable for writing. For him, the word **k(e)lt(i)m(i)z** is written below. Ts. Battulga understood this in a different way and explained that the inscription consists of two separate sentences as 'y(e)r (a)rttı (*Land increased*)' and 'k(e)lt(i)m(i)z (*We came*)'. However, the reason why the **word k(e)lt(i)m(i)z** is written on the bottom is not due to the fact that the inscription is composed of two different sentences, but because the inscription is based on the physical state of the rock. Moreover, if someone wanted to explain the expansion of the borders and the expansion of the ground, the phrase 'k(e)lt(i)m(i)z (*We came*) must be written first, indicating the result of this movement. 'y(e)r (a)rttı (*Land increased*)' should follow the sentence. For us, the inscription is an inscription in the form of a sentence, consisting of three words. In our opinion, of the verb **art-** in the Urtyn Gol inscription can be related to the verb **art-** / **arıt-** in the actual Kyrgyz Turkish, only in the texts belonging to the beginning of XX. century, it treatment of the Manas Epic. This verb, which is almost never used in Kyrgyz Turkish, means to search and investigate; to travel, to come.

The last word of the inscription was read by Ts. Battulga as a **k(e)lt(i)m(i)z** and explained as '*We came*'. There is no doubt that this reading and interpretation are true.

After the above reading and interpretation, we can read and translate the whole inscription as y(e)r (a)r(t)ı k(e)lt(i)m(i)z (*We came (here) searched the ground*). In our opinion, this inscription written by the soldiers who reached the Urtyn Gol.